

ปทานสัมปทา สัมมาสัมพุทโธ จัดเข้าในส่วนของปทานสัมปทา เป็นการถึงพร้อมด้วยการปทาน ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา อหิริกะ อโนตตปปะ อุทัจจะ ให้หมดสิ้นจากชั้นธสันดาน พร้อมทั้งवासนา

ญาณสัมปทา องค์ธรรมได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ อนาวรณญาณ พระทศพลญาณ เป็นต้น

รูปกายสัมปทา พระรูปสมบัติอันประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะและอนุพยัญชนะ

อานุกาวิสัมปทา ได้แก่ความเป็นใหญ่ในการทำให้สำเร็จได้ตามที่ปรารถนา

โสตาปัตติมรรค ประหารกิเลสเป็นสมุจเฉตปทาน ทำสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปราคาส ให้หมดสิ้น

สกทาคามิมรรค ทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง

อนาคามิมรรค ทำกามราคะ ปฏิฆะ ให้หมดสิ้นจากชั้นธสันดาน

อรหัตมรรค ทำกิเลสที่เหลือทั้งหมดเช่นรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ เป็นต้น ให้หมดจากชั้นธสันดาน

สัมมาสัมพุทธานุสสติ เป็นพระปัญญาคุณ

ภควโตะ เป็นพระมหากรุณาธิคุณ

## พุทธกิจ ๕ ประการ

ปุเรภัตกิจ  
ปัจฉิมภัตกิจ  
ปริมยามกิจ  
มัจฉิมยามกิจ  
ปัจฉิมยามกิจ

กิจก่อนฉันอาหาร  
กิจหลังฉันอาหาร  
กิจยามตื่น  
กิจในยามท่ามกลาง  
กิจช่วงท้าย

### อธิบายกิจในปุเรภัต : พุทธกิจก่อนอาหาร (ภาคเช้าจนถึงหลังอาหารไม่นาน)

พระพุทธเจ้าจะเสด็จลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ทรงปฏิบัติพระสรีระ เช่น ล้างพระพักตร์ และถวายพระบังคนเป็นต้น เพื่อทรงอนุเคราะห์ผู้อุปฐาก (ภิกษุผู้ทำหน้าที่รับใช้จะจัดน้ำใช้ น้ำฉัน น้ำร้อน น้ำเย็น ไว้ให้ทรงใช้ตามพุทธประสงค์) และเพื่อความปลอดภัยของพระสรีระ

จากนั้น ทรงประทับยังอยู่บนพุทธอาสน์ (ทรงเข้าสมาบัติต่าง ๆ อยู่ภายในพระคันธกุฎี) ที่เสียบสังคจนถึงเวลาภิกขาจาร (= บิณฑบาต, แสวงหาอาหาร) จะทรงนั่งสงบ ทรงคาดประคดเอว (= จัดน้ำนุ่งให้เรียบร้อย) ทรงหมั้นจีวร ทรงบาตร

บางครั้งเสด็จไปเพียงลำพังพระองค์เดียว บางคราวทรงมีภิกษุสงฆ์ติดตามเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในคามหรือนิคม บางครั้งก็เสด็จเข้าไปตามปกติ บางคราวก็เสด็จเข้าไปด้วยปาฏิหาริย์

หลายประการ (เช่น ทรงเปล่งพระฉัพพัณฺณรังสี หรือทรงบันดาลให้เกิดฝนตก เพื่อหาเหตุหลบเข้าไปในระหว่างที่พวกพราหมณ์และคหบดีชาวโฆมทุสสนิคมกำลังประชุมกันอยู่ เพื่อตรัสสอนธรรมของสภา, ดู ส.อ.๑/๒/๒๖๘, ส.ส.ข้อ ๗๒๔) เช่น

เมื่อพระบรมโลกนาถเสด็จเข้าไปบิณฑบาต จะเกิดลมพัดอ่อน ๆ ไปข้างหน้าเพื่อแผ้วพื้นดินให้สะอาดสะอาด มีน้ำฝนพรหมระจับฝนละอองในหนทาง มีกระแสลมหอบนำดอกไม้หลายชนิดมาพากันเป็นพदानเบื้องบน และโปรยลงในหนทางเสด็จ

ภูมิประเทศที่สูงก็ต่ำลง ที่ต่ำก็สูงขึ้น ภาคพื้นจึงราบเรียบสม่ำเสมอในขณะที่ทรงย่างพระยุคลบาท (หรือบางครั้ง) ก็มีพุมบุปผชาติที่มีสัมผัสนุ่มนวลรองรับพระบาท

เมื่อพระบาทชวาลายลงภายในธรณีประตู (ของหมู่บ้านหรือเมือง) ก็มีพระฉัพพัณฺณรังสี ชำนออกจากพระพุทธรังสีระ ส่องแสงแผ่ออกไปกระทบปราสาทราชมณเฑียร และเรือนของชาวบ้านชาวเมือง เป็นต้น

ประดาสัตว์ทั้งหลาย เช่น ช้าง ม้า และนก เป็นต้น ซึ่งอยู่ในที่ของตน ก็พากันเปล่งเสียงร้องไห้ระเสนาหุ ทั้งเครื่องดนตรี เช่น นารีและพิน เป็นต้น ก็เกิดเสียงบรรเลง อีกทั้งเครื่องประดับที่สวมใส่อยู่ก็กระทบกันเกิดเสียงไพเราะ

ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าวมา คนทั้งหลายจึงได้ทราบว่าเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้ามาเพื่อบิณฑบาต พวกเขาแต่งกายเรียบร้อย พากันถือของหอม (ไม้หอมสำหรับจุดไฟแล้วส่งกลิ่นหอม ใช้อบที่อยู่ และคงมีของหอมอีกหลายชนิดในสมัยนั้น สมัยนี้เห็นแต่ธูปหอมและน้ำอบ ของหอมในที่นี้มุ่งไปที่ของหอมสำหรับใช้บูชา) และดอกไม้ เป็นต้น ออกจากเรือนเดินไปตามท้องถนน แล้วบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยเคารพ

ถวายบังคมแล้วกราบทูลขอสงฆ์จากพระองค์ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดประทานภิกษุแก่พวกข้าพระองค์ ๑๐ รูป...๒๐ รูป...๑๐๐ รูป" (คือนิมนต์พระพุทธรเจ้าและภิกษุจำนวนนั้น ๆ ไปฉันยังเรือนของตน ภิกษุที่ไม่ได้รับนิมนต์ก็จะบิณฑบาตต่อไป)

รับบาตรของพระพุทธรเจ้าไปแล้วปูลาดอาสนะนิมนต์ให้ประทับนั่ง (ในเรือนหรือในสถานที่เหมาะสม) น้อมถวายบิณฑบาตโดยเคารพ (=นำอาหารใส่ในบาตรแล้วถวายคืน ให้ทรงเสวย ณ ที่นั้น) ทรงเสวยแล้วเสร็จ จึงทรงตรวจดูสันดานของบุคคลต่าง ๆ แล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดให้บางพวกดำรงอยู่ในสรณคัมภีร์ บางพวกดำรงอยู่ในศีล ๕ บางพวกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล...บางพวกตั้งอยู่ในพระอรหัต ซึ่งเป็นผลอันเลิศ

ทรงอนุเคราะห์มหาชนแล้ว เสด็จกลับไปยังพระวิหาร ประทับนั่งบนพุทธอาสน์อันประเสริฐ ที่อยู่ในอุปัฏฐานศาลา ทรงรอคอยให้ภิกษุทั้งหลายฉันเสร็จ



อุปัฏฐานศาลา ได้แก่ หอฉัน, หอประชุม โดยพื้นเดิมเป็นศาลาโรงฉันหรือหอฉัน (โภชนศาลา) และขยายมาใช้เป็นศาลาโรงประชุมหรือหอประชุม (สันนิบาตศาลา) ซึ่งภิกษุทั้งหลายมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังพระองค์แสดงธรรมและถกเถียงสนทนาธรรมกัน, อุปัฏฐานศาลา เกิดมีขึ้นตั้งแต่ระยะแรกของพุทธกาล สืบเนื่องจากพุทธาณุญาตให้พระสงฆ์มีเสนาสนะเป็นที่อยู่อาศัย...(ดู วินย.จุฬ.ข้อ ๒๓๕)

ในชั้นอรรถกถานิยมเรียกที่ประชุมฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าว่า “ธรรมสภา” ดังนั้น อุปัฏฐานศาลาของพระไตรปิฎก จึงมักปรากฏในอรรถกถาในชื่อว่า ธรรมสภา, ดู พจนานา คศัพท์/๕๗๐-๑]

ครั้นภิกษุทั้งหลายฉันเสร็จแล้ว ภิกษุผู้อุปัฏฐากก็กราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์ก็จะเสด็จเข้าพระคันธกุฎี

พุทธกิจก่อนภัตตามปกติของพระองค์จะทรงเป็นเช่นนี้ ยกเว้นในคราวที่พระองค์ทรงพบ บุคคลผู้ควรโปรดในเวลาเดียวกันนี้ ก็จะเสด็จบิณฑบาต เสรยแล้วไม่เสด็จกลับพระอาราม เสด็จไปโปรดบุคคลนั้นเลย เช่น เสรยแล้ว เสด็จเข้าไปในป่าแห่งหนึ่ง โปรดไปตลียคหบดี (ดู ไปตลียสูตร ม.ม.ข้อ ๓๖) หรือเสด็จบิณฑบาตตามปกติ เสรยแล้วกลับพระวิหาร จากนั้น จึงเสด็จออกไปโปรด เช่น โปรดองคุลิมาล (ดู ม.อ.๒/๒/๑๔๙, ม.ม.ข้อ ๕๒๑) หรือไม่ได้เสด็จ บิณฑบาต เพราะทรงรับนิมนต์ฉันไว้ จึงเสด็จไปยังสถานที่นิมนต์ เช่น ทรงรับนิมนต์โพธิราช กุมาร (ดู ม.ม.ข้อ ๔๘๖-๘) หรือเสด็จออกจากพระวิหารแล้ว ทรงแวะโปรดวัจจโคตรปริพาชก ก่อนเสด็จไปบิณฑบาต (ดู จุฬ.วัจจโคตตสูตร ม.ม.ข้อ ๒๔๐)

## ๕ อธิบายกิจในปัจจุภิกษ : พุทธกิจหลังอาหาร (ภาคบ่าย-จนถึงค่ำ)

พุทธกิจหลังอาหารหรือตอนบ่าย ท่านแบ่งเป็น ๓ ช่วง คือ

๑. เสด็จออกจากที่ประทับ คือ พระคันธกุฎี ประทับนั่งในอุปัฏฐฐานศาลา ใกล้กับพระคันธกุฎี มีภิกษุทั้งหลายรอมเฝ้าอยู่ ทรงล้างพระบาทแล้วประทับยืนบนตั้งรองพระบาท (บางแห่งว่าประทับยืนหน้ามธุระคันธกุฎี, ม.อ.๒/๒/๒๔๕) ทรงให้อโวกาเทภิกษุสงฆ์ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเกิด" และ "ความเป็นมนุษย์หาได้ยาก, ความเกิดขึ้นของพระพุทธรเจ้าหาได้ยาก, ความถึงพร้อมด้วยขณะหาได้ยาก, พระสัทธรรมหาได้ยากอย่างยิ่ง, ความถึงพร้อมด้วยศรัทธาหาได้ยาก, การบวชหาได้ยาก, การฟังพระสัทธรรมหาได้ยาก"

จากนั้น ภิกษุบางพวกทูลถามกรรมฐาน ก็ทรงประทานกรรมฐานที่เหมาะสมแก่จริตของภิกษุเหล่านั้น, ภิกษุบางพวกถวายบังคมแล้วไปยังที่พักของตน, บางพวกไปสู่น้ำ บางพวกไปสู่วิหาร, บางพวกไปยังภูเขาและถ้ำ เป็นต้น, บางพวกไปยังเทวโลกในภพต่าง ๆ จากนั้น พระพุทธรเจ้าเสด็จเข้าในพระคันธกุฎี

ถ้าทรงมีพุทธประสงค์ก็จะทรงนอนสันทไสยาสน์ (นอนอย่างราชสีห์) โดยทรงมีพระสติสัมปชัญญะ นอนตะแคงขวา กำหนดพระทัยที่จะตื่นบรรทม

๒. ทรงตื่นบรรทมแล้วทรงลุกขึ้นพิจารณาตรวจดูความเป็นไปของชาวโลก

๓. ประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล เมืองเล็กหรือเมืองใหญ่ก็ตาม ในเขตที่ประทับอาศัยนั้น ตอนเช้าพวกเขาได้ถวายทานแด่พระพุทธรเจ้าหรือภิกษุสงฆ์ แล้วบริโภคอาหารก่อนทำกิจการงานต่าง ๆ (ถ้าเป็นวันอุโบสถ บางคนก็จะสมาทานอุโบสถแล้วไม่ทำกิจการงาน) ตกเย็นเลิกงานบริโภคอาหารแล้ว พวกเขาจะพากันถือของหอมและดอกไม้ เป็นต้น เข้ามาประชุมในพระวิหาร

พระพุทธรเจ้าเสด็จออกจากพระคันธกุฎีด้วยพระปาฏิหาริย์ตามสมควร (บางแห่งว่า ทรงสำเร็จสันทไสยาสน์ชั่วคราวหนึ่งแล้วทรงลุกขึ้น ทรงเข้าสมาบัติ ครั้นออกจากสมาบัติแล้ว ทรงทราบว่ามีมหาชนพากันมาถึงแล้ว เสด็จออกจากพระคันธกุฎีเข้าไปยังโรงกลมกลิ่นหอม คือ ศาลาคันธมณฑล, ม.อ.๒/๒/๒๔๖ บางแห่งเรียก มณฑลมาฬ-โรงกลม เช่น ที.สี.ข้อ ๑, ขึ้นอยู่กับว่าเป็นสถานที่ประทับใด)

ประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่บรรจงจัดไว้ ณ ธรรมสภา ทรงแสดงธรรมที่ควรแก่กาลสมัย สมควรแก่เวลาแล้วทรงส่งชนเหล่านั้นกลับไป

❁ อธิบายกิจในปฐมยาม : พุทธกิจยามที่ ๑

(ปฐมยามแห่งราตรี คือ ๒ โมงเย็นถึงสี่ทุ่ม รวม ๔ ชั่วโมง)

ครั้นเสร็จพุทธกิจในปัจฉิมกติกแล้ว ถ้ามีพุทธประสงค์จะสงรงสนานพระวรกาย ก็จะต้องเสด็จเข้าชும்สำหรับสงรงสนาน ด้วยน้ำที่ภิกษุผู้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากจัดเตรียมไว้ ภิกษุนั้นจะนำพุทธอาสน์มาตั้งไว้บริเวณพระคันธกุฎี

เมื่อสงรงสนานแล้ว ทรงนุ่งห่มจีวร ออกจากชும்สงรงน้ำ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์นั้น ทรงอยู่ลำพังพระองค์เดียวครู่หนึ่ง เมื่อภิกษุทั้งหลายที่มาจากทิศต่าง ๆ เข้ามาสู่สถานทีนั้นพร้อมแล้ว ภิกษุบางพวกทูลถามปัญหา บางพวกทูลขอกรรมฐาน บางพวกทูลขอพิธีกรรม พระศาสดาทรงทำตามความประสงค์ของพวกภิกษุนั้นปฐมยามผ่านไป

(อีกแห่งว่า ทรงรับผ้าอาบนำจากภิกษุผู้อุปัฏฐาก เสด็จเข้าโรงสงรงน้ำ ทรงสงรงน้ำแล้ว ทรงนุ่งผ้า ๒ ชั้นที่ย้อมแล้ว (=สบง) ทรงรัดประคดเอว ทรงห่มอุตราสงค์ (=จีวร) แล้วเสด็จประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ภิกษุนั้นจัดตั้งไว้บริเวณพระคันธกุฎี ลำพังพระองค์เดียวครู่หนึ่ง, สุตต. ๑.๑/๒๐๘)

อรกถกถาแห่งหนึ่งอธิบาย “พุทธอาสน์” (ที่ประทับนั่งของพระพุทธเจ้า, พุทธ+อาสน, พุทธอาสนะหรือพุทธะอาศ) ว่า พวกภิกษุจัดพุทธอาสน์ไว้ทุกที่ ๆ มีภิกษุอยู่ เพราะไม่ว่าพระศาสดาจะเสด็จมาเวลาไหน เมื่อเสด็จมาจะได้ไม่ต้องรีบร้อนจัดที่ประทับถวาย

ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนกรรมฐานแก่ภิกษุรูปที่ทูลขอแล้ว ก็ทรงมนสิการถึงภิกษุรูปนั้น พวกนั้น ว่าขณะนั้นเป็นอย่างไรบ้าง ยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้หรือไม่? ถ้าทรงเห็นว่าภิกษุรูปนั้นละทิ้งกรรมฐาน เกิดอกุศลวิตกอยู่ ก็จะเสด็จไปอนุเคราะห์ภิกษุรูปนั้น โดยการปรากฏพระองค์ ภิกษุรูปนั้นหรือภิกษุพวกนั้นก็จะทูลเชิญให้ประทับนั่งได้ทันที

พุทธอาสน์ที่พวกท่านจัดเตรียมไว้ ได้แก่ ถ้ามีตั้งก็จัดตั้งไว้ ถ้ามีเตียงก็จัดเตียง หรือแผ่นกระดาน หรือไม้ หรือแผ่นหิน หรือกองทราย ถ้าไม่มีก็รวบรวมใบไม้แห้งกองรวมแล้วปูผ้าบังสุกุลคลุมไว้ ถ้าที่ใดมีที่สำหรับนั่งอยู่แล้ว เช่น พระราชอาสน์ ก็ใช้ที่นั้น (ดูที่.๑.๑/๑๓๐-๑)

❁ อธิบายกิจในมัชฌิมยาม : พุทธกิจยามที่ ๒  
(มัชฌิมยามแห่งราตรี คือ ๔ ทุ่มถึงตี ๒ รวม ๔ ชั่วโมง)

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบถวายบังคมพระศาสดาแล้วแยกย้ายไปนอนปฐมยาม ล่วงเข้ามัชฌิมยาม ก็มีเทวดาในทมิฬโลกธาตุได้ออกมาเข้าเฝ้า ต่างกราบทูลถามปัญหาที่เตรียมมา โดยที่สอดแนมถามด้วยอักษร ๔ ตัว พระพุทธเจ้าก็ทรงตอบปัญหาเหล่านั้น

การเข้าเฝ้าของเทวดาและพรหมทั้งหลายตอนมัชฌิมยาม ท่านเล่าไว้จำนวนมาก เช่น "เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหมมีรัศมีดังงาม สองอันธกวินทคามให้สว่างไสวแล้ว เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ..." (ส.ส.ข้อ ๖๑๑) และ

"เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงาม ยังพระวิหารเขตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ..." (ส.ส.ข้อ ๑) ดังนี้ เป็นต้น

๐) อธิบายกิจในปัจฉิมยาม : พุทธกิจยามสุดท้าย  
(ปัจฉิมยามแห่งราตรี คือ ตั้งแต่ ๒ ถึง ๒ โมงเช้า รวม ๔ ชั่วโมง)

พระพุทธรเจ้าทรงแบ่งพุทธกิจในช่วงเวลานี้เป็น ๓ ช่วงเวลา คือ

๑. ทรงใช้เวลาช่วงแรกให้ผ่านไปด้วยการเสด็จจงกรม เพื่อผ่อนคลายความเมื่อยล้าของพระสรีระที่เกิดจากอิริยาบถนั่ง ที่ทรงใช้มาตั้งแต่ปุเรกัตติกแล้ว

๒. เสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงมีพระสติสัมปชัญญะบรรทมสิ้นไสยาสน์

๓. เสด็จลุกขึ้นประทับนั่งแล้วทรงใช้พุทธจักขุพิจารณาดูสัตว์โลก ทรงตรวจดูว่ามีบุคคลใดสร้างสมบุญญาธิการด้วยอำนาจทานและศีลเป็นต้นไว้จากสำนักของพระพุทธรเจ้าพระองค์ก่อน ๆ บ้าง ถ้ามีก็จะทรงกำหนดหมายว่าจะเสด็จโปรดในวันใหม่ ดังนี้เป็นต้น (ดู คำอธิบายพุทธกิจ ๕ ดังกล่าวมาใน ที.อ.๑/๑/๑๒๕-๙, ส.อ.๑/๒/๒๑๘-๒๒๑, สุตต.อ.๑/๒๐๖-๙, อิง.อ.๑/๙๕-๘)

แต่ในอรรถกถาสุตตนิบาต แบ่งพุทธกิจช่วงปัจฉิมยามกิจออกเป็น ๔ ช่วงเวลา คือ

๑. ทรงอธิษฐานจงกรม ๒. เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี ทรงบรรทมสิ้นไสยาสน์ ๓. ทรงตื่นบรรทมแล้วทรงเข้าผลสมาบัติ ๔. ทรงเข้ามหากรรณสมาบัติ พิจารณาดูโลกด้วยพุทธจักขุ พิจารณาดูว่าบุคคลใดมีฐิติในจักขุน้อย สามารถสอนให้รู้ได้... (=ผู้ควรตรัสรู้กับผู้ยังไม่ควรตรัสรู้)

ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อทอดพระเนตรดูสัตว์ทั้งหลายผู้ที่มีได้บำเพ็ญความดี และได้บำเพ็ญความดีในพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ด้วยความดี เช่น ทาน ศีล และอุโบสถกรรม เป็นต้น และพิจารณาผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย ผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย และผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยคือพระอรหันต์

และในอรรถกถาสุตตนิบาตแห่งนี้ ยังแบ่งพุทธกิจไว้เพียง ๒ อย่าง คือ ๑. ปุเรกัตติก ๒. ปัจฉากัตติก โดยรวมพุทธกิจตอนปฐมยามกิจ มัชฌิมยามกิจ และปัจฉิมยามกิจเข้าไว้ในปัจฉากัตติก (สุตต.อ.๑/๒๐๖, ๒๐๙)

อรรถกถาแห่งนี้อธิบายพุทธกิจตอนใกล้รุ่งว่า “ในเวลาจวนรุ่งสว่างทุก ๆ วัน ทรงทำพระนิพพานอันเป็นสุขสงบให้เป็นอารมณ์ เสด็จเข้าผลสมาบัติ ออกจากผลสมาบัติแล้ว ทรงเข้าสมาบัติอันประกอบด้วยพระมหากรรณา ภายหลังจากนั้นก็ทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ผู้พอจะแนะนำให้ตรัสรู้ได้ ในหมื่นจักจวาล” (วินย.อ.๑/๓๔๒)

เป็นอันว่า ทรงใช้พระญาณตรวจดูโลก ๒ เวลา คือ ๑. ตอนปัจฉากัตติก ๒. ตอนปัจฉิมยามกิจ

## ปาฏิหาริย์ ๓

### อิทธิปาฏิหาริย์

ปาฏิหาริย์คือฤทธิ์ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คนเดียวเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว แสดงให้ปรากฏ แสดงให้หายไป ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้ พระพุทธเจ้าทำได้และสาวกที่เข้าถึงคุณธรรมก็สามารถฝึกได้

### อาเทศนาปาฏิหาริย์

#### การทวยใจ

ปาฏิหาริย์คือการทวยใจ

เมื่อปฏิบัติสติปัฏฐานจนชำนาญแล้ว จะสามารถรู้กระแสความคิดของตนเอง

พระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้ารู้จิตมีระคะ ก็รู้ชัดว่าจิตมีระคะ เวลาโลกะจิตเกิดขึ้น ไม่ใช่รู้เฉพาะโลกะจิตเท่านั้น ยังรู้โลกะเจตสิกด้วย ทิฏฐิเจตสิก มานะเจตสิก โมหะ อหิริกะ อโนตตัมปะ อุทัจจะ

รู้ลักษณะนี้เรียกว่า อาเทศนา ปาฏิหาริย์คือการทวยใจ เพื่อจะได้แสดงคำสอนให้เหมาะกับอัธยาศัยของคนนั้นๆ พระพุทธเจ้าทรงมีความพิเศษรู้กระแสความคิดของหมู่สัตว์ทั้งหลาย ไม่ใช่แค่ใจเท่านั้น แต่รู้องค์ประกอบของนามธรรมทั้งหมดที่เป็นกุศลและอกุศล

### อนุสาสนีปาฏิหาริย์

ปาฏิหาริย์คือการสอนให้เห็นจริง คำสอนตรงไปตรงมาชัดเจนชัดคำ ความรู้ที่พระองค์นำมาสอน เป็นสิ่งที่ควรรู้ เพื่อให้รู้จักกระแสชีวิตของตนเอง กระบวนการความโลภ โกรธหลง กระบวนการความไม่โลภไม่โกรธไม่หลง ปิดโอกาสไม่ให้ความโลภ โกรธหลงเกิดขึ้น ในใจ พิจารณาความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงและปัญญาพัฒนาเรื่อยๆ ขึ้นไป เพื่อการละกิเลสและกองทุกข์



พุทธบริษัทนี้ควรมีปาฏิหาริย์ทั้ง ๓

ออกจากความกำหนัด ความขัดเคือง ความहतุนุ้ท้อแท้ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ความล้งเลงสย

## ตัวอย่างการเชื่อมโยงปาฏิหาริย์ ๓

### เนกขัมมะ

บุคคลที่ฝึกใจตนเองออกจากกามได้ จิตที่ไร้กาม น้อมออกจากกาม ไร้ความกำหนดยินดีเพลิดเพลิน จิตที่เป็นปัญญาญาณเกิดขึ้น ตัวเนกขัมมะย่อมสำเร็จ

อิทธิ แปลว่าความสำเร็จ

เนกขัมมะเกิดขึ้น ชื่อว่าอิทธิ เป็นฤทธิ์เพราะออกจากกาม มาตั้งมั่นได้

เนกขัมมะกำจัดกามฉันทะ ความติดใจใฝ่กระสัน กำจัดพยาบาท กำจัดความหตหุ่ ฟุ้งซ่านรำคาญใจ ความล่งเลงสัยนี้เรียกว่าเป็นอิทธิปาฏิหาริย์

อาเทศนาปาฏิหาริย์

เมื่อเห็นสภาพจิตของตนเอง เป็นสภาพจิตที่ออกจากกามไม่ขุ่นมัว ตั้งมั่น สุข โสมนัส ใสสะอาด การเข้าไปเห็นอย่างนี้จัดเป็นอาเทศนาปาฏิหาริย์ เพราะกำหนดใจตนเองได้ว่า ใจของตนไม่มีความกำหนัด ยินดีเพลิดเพลินแล้ว

อานุสาศนีย์ปาฏิหาริย์

เนกขัมมะนั้นบุคคลพึงเจริญ ทำให้มาก บุคคลนั้นตั้งสติ ที่เป็นไปกับธรรมะสมควรแก่เนกขัมมะได้อย่างมั่นคง เนกขัมมะนั้นจัดเป็นอานุสาศนีย์ปาฏิหาริย์

## ตัวอย่างการเชื่อมโยงปาฏิหาริย์ ๓ เมตตา อพยาบาท

อิทธิปาฏิหาริย์

เมตตากำจัดพยาบาท กำจัดความโกรธ กำจัด  
ความเครียดได้ เรียกว่าเป็นอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นฤทธิ์ เป็น  
ความสำเร็จ

อาเทศนาปาฏิหาริย์

รู้และเข้าใจสภาพจิตที่นุ่มนวลอ่อนโยนเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ  
เมตตาจิตไร้ความพยาบาท การเข้าไปเห็นรูใจตนเอง ตักใจตนเอง  
ได้ เรียกว่าอาเทศนาปาฏิหาริย์

อนุศาสนิย์ปาฏิหาริย์

รู้ต่อว่าเราจะทำอย่างนี้ จะฝึกอย่างนี้ ปิดโอกาสไม่ให้พยาบาทเกิด  
ให้เมตตาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จะกระทำให้มาก รู้วิธีการ  
อย่างนี้ เรียกว่าอนุศาสนิย์ปาฏิหาริย์ คำสอนเป็นอัศจรรย์

## ตัวอย่างการเชื่อมโยงปาฏิหาริย์ ๓

อาโลกสัญญา ความโปร่งโล่งเบา ความเพียร

อิทธิปาฏิหาริย์

อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ กำจัดความหุดหู่ท้อแท้ ถิ่นมיתהได้ กำจัด  
ความแข็ง ความเบื้อหนาย

อาเทศนาปาฏิหาริย์

บุคคลเหล่านี้ประกอบด้วยอาโลกสัญญา ขนเหล่านั้นเป็นผู้มีจิต  
หมดจด มีความดำริไม่ขุ่นมัว จิตดำริที่โลดแล่น จิตสว่าง  
โปร่งโล่งเบา ไม่มีความดำริขุ่นมัว ไม่มีใจเศร้าหมองเลย  
รู้และเห็นสภาพจิตของตนที่โปร่ง โล่งเบาไม่ขุ่นมัวเป็น อาเทศนา  
ปาฏิหาริย์

อนุสาสนีย์ปาฏิหาริย์

มนสิการอย่างนี้ ใส่ใจอย่างนี้ไม่ให้ความแข็งความเบื้อ  
เข้ามา ดำเนินไปอย่างนี้ แก่ล้ากลัวอาจหาญ อย่างนี้เป็น  
อนุสาสนีย์ปาฏิหาริย์ คำสอนเป็นอัครจริย

## ตัวอย่างการเชื่อมโยงปฎิหาริย์ ๓ อวิกเขปะ

อิทธิปฎิหาริย์

เข้าถึงสงบ เข้าถึงความตั้งมั่นแห่งจิตได้ ภาวะที่จิตสงบ คืออวิกเขปะ ขจัดความฟุ้งซ่านรำคาญใจ เป็นอิทธิเป็นปฎิหาริย์ย่อมกำจัดอุทธัจจะ

อาเทศนาปฎิหาริย์

บุคคลใดประกอบไปด้วยอวิกเขปะ หรือสมาธิที่ตั้งมั่นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมัดจด มีความดำริไม่ซุนมัว จิตไม่ฟุ้งซ่าน รู้ภาวะจิตอย่างนั้น เห็นสภาวะจิตตั้งมั่น นี้เป็นอาเทศนาปฎิหาริย์

อนุสาศนียปฎิหาริย์

รู้วาปฏิบัติอย่างไรจึงจะเข้าถึงความสงบตั้งมั่นได้ เจริญอย่างไร ทำให้มากอย่างไร ตั้งสติให้เจริญ ตั้งความเพียรให้เจริญ ตั้งสมาธิให้เจริญขึ้น อย่างนี้จึงเรียกว่า อวิกเขปะเป็นอนุสาศนีย

## ตัวอย่างการเชื่อมโยงปาฏิหาริย์ ๓ สัมโมหะ ละได้ด้วยปัญญา

อิทธิปาฏิหาริย์

ปัญญาทั้งหลายย่อมกำจัดวิจิกิจฉา เป็นอิทธิ

อาเทศนาปาฏิหาริย์

แม้ปัญญาเกิดขึ้นเข้าไปรู้เข้าไปเห็น นี่เป็นอาเทศนาปาฏิหาริย์

อนุสาสนีย์ปาฏิหาริย์

เจริญอย่างไรฝึกอย่างไรจึงจะสามารถปิด โอกาสความลังเล สงสัยได้ นี่เป็นอนุสาสนีย์ปาฏิหาริย์

# คำถาม อุปมาสภาวะของปัญญาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

ในศาสนาของพระชินเจ้า ช้บเน้นที่ความรู้ที่เรียกว่าปัญญา

## ลักษณะที่จุดๆของปัญญาในทริยเจตสิก

๑. ยะถาภูตะปะฏิเวระลักษณะ มีการรู้แจ้งตามความเป็นจริง เป็นลักษณะ (รู้ตามสมมุติสังขะ หรือ ปรมัตถสังขะ)

๒. วิสะโยภาสะนะระสา วา ชัมมานัง ปฏิจลาตะกะโมหั้นระการะ วิทังสะนะระสา มีการกระทำอารมณ์ให้แจ่มแจ้ง เป็นกิจ หรือ มีการกำจัดความมืด คือ อวิชชา อันปกปิดสภาวะธรรม เป็นกิจ

๓. อะสัมโมหะปัจจุปปัญญานา มีความไม่หลงในอารมณ์ เป็นอาการปรากฏ

๔. โยนิโสมนะสะการะปะทัฏฐานา วา อินทริยะปาตะปะทัฏฐานา วา กิเลสทฐีภาวะปะทัฏฐานา วา ติเหตุปะฏิสัณธิกะตะปะทัฏฐานา วา สะมาธิปะทัฏฐานา มีโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุใกล้ หรือ มีวัยที่บริบูรณ์ด้วยปัญญา (ปัญญาทศกวัย) เป็นเหตุใกล้ หรือ มีความห่างไกลจากกิเลส เป็นเหตุใกล้ หรือ มีติเหตุกปฏิสนธิ เป็นเหตุใกล้ หรือ มีสมาธิ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

328

บุคคลใดพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้นแล้ว เวลาไปเผชิญ ประสบพบเจอสิ่งใด ปัญญา ก็จะบอกให้เราคิดอย่างไร มนสิการอย่างไร จะเข้าใจสิ่งรอบตัว กระทำดีเพื่อฝึกตนเอง ให้เข้าถึงความดี ไม่ใช่เพื่อคนอื่นใจจะไม่หวั่นไหวเพราะรู้และเข้าใจ ไม่ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความคาดหวัง

ปัญญามีการกระทำอารมณ์ให้แจ่มแจ้ง หมายถึงไม่หลงในอารมณ์ทั้ง ๖ ไม่ติดสมมุติ เห็นความจริง แทะตลอดความจริงเหล่านั้น  
ถ้ายังไม่ได้ปัญญาจริงจะได้แค่เชื่อ แต่ถ้าได้ปัญญาจะเห็นจริงเหมือนจุดประทีปในที่มืด

คำถาม เราจะเริ่มอย่างไรที่จะทำให้ปัญญาเกิด ต้องฝึกจิตให้ได้สมาธิก่อนหรือไม่ หากเราฟังแบบนี้โดยไม่ได้นั่งสมาธิเลยจะสามารถพัฒนาปัญญาให้เกิดได้หรือไม่

สมาธิในรูปแบบ กับสมาธิในตัวเอง

เรามีความเชื่อกันว่าต้องไปนั่งนิ่งๆ สมาธิจึงจะเกิด แต่สมาธิเหตุใกล้ที่สำคัญที่สุดคือการน้อมใจ โยนิโสมนสิการ น้อมใจชอบความสงบ ใส่ใจในความสงบ น้อมจิตไปในสมาธิ น้อมจิตในนิมิตที่จะเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ

### ลักษณะที่จตุกะของเอกัคคตาเจตสิก

๑. อหิวาธระลักษณะ วา อะวิกเขปะนะลักษณะ มีการไม่ระจัดกระจ่าย เป็นลักษณะ หรือ มีความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นลักษณะ

๒. สะหะชาตานิ้ง สัมปัททะนะระธา มีการรวบรวมสหชาตธรรม ที่เกิดพร้อมกันคน เป็นกิจ

๓. อุปะสะมะปัจจุปัญญานา มีความสงบเป็นอาการปรากฏ

๔. สุขะปะทัฏฐานา มีความสุข เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

แม้ว่า ความสุขกายนั้น จะเป็นเพียงชั่วขณะหนึ่งก็ตาม แต่ย่อมทำให้เอกัคคตาเจตสิกเกิดขึ้นได้ชั่วขณะเล็ก ๆ เหมือนกัน แต่ถ้าความสงบมีกำลังมาก ย่อมทำให้เอกัคคตาเจตสิกมีความสงบตั้งมั่นได้นาน เช่น บุคคลที่เจริญกรรมฐาน จนจิตแนบแน่นอยู่ในอารมณ์เดียวได้ ก็เพราะบุคคลนั้นไม่มีทุกข์ทางกายนั่นเอง จึงทำให้สมาธิจิตถึงความแนบแน่น เป็นอุปัจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ โดยลำดับ

สหชาตธรรม หมายถึง ธรรมที่เกิดร่วมกันได้ แต่ไม่แนบสนิทเหมือนกับสัมปยุตตธรรม เพราะมีสภาพต่างกัน คือ ระหว่างนามธรรม กับ รูปธรรม หรือ รูปธรรม กับ รูปธรรม ด้วยกัน

44

ในขณะที่ฟังธรรม ใจเกิดปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข โสมนัส จิตตั้งมั่น ภาวะที่จิตตั้งมั่นแม้ในขณะที่ฟังธรรมก็ชื่อว่าสมาธิ หรือขณะที่นั่งหรือยืน ระลึกถึงศีล ระลึกถึงคุณของ พระพุทธเจ้า แล้วเกิด โปร่ง โล่งเบา ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข ก็เกิดสมาธิได้



ธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดสมาธิ คือ โยนิโสมนสิการ การน้อมจิตเข้าถึงความสงบการฝึกสมาธิ ด้วยการหลีกเร้นก็เป็นข้อหนึ่ง แต่ไม่ได้มีเท่านั้น การระลึกศีลानุสสติ พุทธานุสสติ จาคานุสสติ ก็ได้เหมือนกัน



เหตุเกิดของปัญญา ได้หลายอย่าง การสั่งสมสุตตะ โยนิโสมนสิการ สมาธิ การระลึกอนุสสติแล้วพัฒนาต่อก็ได้